

Раздел 4. «Социально-гуманитарные науки Экономика»

FTAMP 10.07.61

А.Б. Канатбаева, Д.К.Жанабергенова

¹Қарағанды индустриалық университеті, Теміртау қ., Қазақстан
E-mail: a.kanatbaeva@ttu.edu.kz

Қазіргі жастардың құқықтық санасы және құқықтық мәдениеті

Бұл мақалада құқықтық сана мен құқықтық мәдениет мәселелері жан-жақты талданады, олардың құрылымы анықталады, мазмұны белгіленеді. Құқықтық сана мен құқықтық мәдениеттің арақатынасы мен өзара байланысы айқындалып, олардың жалпы жақтары мен жеке ерекшеліктері көрсетілген. Құқықтық нигилизмнің бүгінгі күнгі маңызы, өзектілігі. Болашақ ұрпақтың құқықтық сананың дамуына әсер ететін көзқарастары. Құқықтық нигилизмді еңсерудің бағыттары.

Түйінді сөз: құқықтық сана, құқықтық мәдениет, құқықтық нигилизм, нигилизм субъектісі, қоғамдық қатынас.

Мемлекет және құқық теориясы тек мемлекеттік құқықтық құбылыстарға ғана тән болмай, сол мемлекеттік құқықтық құбылыстарды қабылдау, түсіну, соған баға беру жөніндегі адамдардың санасына да көңіл бөледі. Бұл тақырыптың маңыздылығы - құқықтық сана арқылы құқықтың өзектілігін анықтай аламыз. Сонымен қатар қоғамның даму деңгейін біле аламыз.

Құқықтық нигилизм мәселесі Қазақстанда бүгінгі күнге дейін өзектілігін жоғалтқан емес. Ол мемлекеттік мәнге ие және орынды шешуді талап етеді. Біздің заманымызда қоғамның құқықтық санасында дағдарыс құбылыстары айқын көрінуде. Жағымсыз құбылыстарды ауыр қабылдау, ойланбаған іс – әрекетке бейімділік, эмоциялық, құқық бұзушылыққа бейімділік, конформизм, қиын сәттерді ауыр қабылдау – қазіргі заманғы қоғамның, атап айтқанда жас ұрпақтың сипаттамасы. Бұл жағдай жас қоғамда құқық бұзушылықтардың, қылмыстық бейімділіктің пайда болуына ықпал етеді. Бұл қазіргі қоғамда құқықтық нигилизмнің теріс формалары болып табылатын және олардың құрбаны болып табылатын жастар мен жасөспірімдер арасындағы қылмыс, экстремизм. Бұл құбылыстар мемлекет пен қоғамға зиян келтіреді, сондай-ақ олардың дамуын тежейді.

Т. Н. Радько " Құқықтық нигилизм субъектінің (индивидтің, топтың, сыныптың) белгілі бір құқықтық құндылықтарға, құқықтық нормаларға, құқықтық көзқарастарға, құқықтық идеалдарға, құқықтық мемлекетке, құқықтық қатынастарға теріс қатынасын білдіреді. Бұл-әлем мен әлеуметтік мінез-құлықтың өзіндік түрі".

Жас ұрпақтың құқықтық санасының дамуына әсер ететін түрлі көзқарастар бар. Құқықтық нигилизмнің негізгі көзқарастарының бірі - отбасы, дәлірек айтқанда, отбасының өзі емес, құқықтық нигилизмді көрсететін ата-аналар болып табылады. Өйткені, ата –ана - өз перзенті үшін үлгілі. Отбасында баланың адамгершілік, мінез-құлық және мораль, заңдылық, әділдік нормалары туралы түсінігі қалыптасады.

Сондай-ақ, құқықтық нигилизмнің дамуына БАҚ үлкен ықпал етеді. Тұлғаның құқықтық санасына және құқықтық мәдениетіне әсер етудің жүйе құраушы факторы рөлінде ақпарат болады. Бұл өскелең, жас қоғамның құндылық-құқықтық бағдарын дамытудың маңызды шарты. Ақпараттық фактор құқықтық ортада басты рөл атқарады. Бұл жеке және жаппай құқықтық санаға әсер ететін ақпараттық жүйелердің жылдам дамуымен түсіндіріледі.

Бүгінгі таңда елімізде оқып жүрген жастардың құқықтық санасын қалыптастыру үдерістерін зерделеу маңызды мәнге ие болып отыр. Бұл өте маңызды, өйткені психологиялық-құқықтық дағдарыс жас ұрпақтың құқықтық санасын ғана емес, бүкіл қоғамның құқықтық санасын да көшіреді. Жастардың құқықтық санасының даму деңгейінен, оның құқықтық бағдарынан, құқықтық белсенділігінен, білімділігінен және т. б. оның құқықтық мемлекетті құруға, қоғамның даму процесіне, қылмысқа қарсы күреске ықпал ету мүмкіндіктеріне негізделеді. Сондықтан жас ұрпақтың санасында болып жатқан барлық үдерістерді түсіну, үрдістерді болжау және проблемаларды шешуді іздеу маңызды.

Раздел 4. «Социально-гуманитарные науки Экономика»

Көптеген ғылыми жұмыстарда зерттеу пәні құқықтық сана болып табылады. Оны заңгерлер, педагогтар, психологтар, философтар, әлеуметтанушылар қарастырады. Түрлі ғылыми пәндер шеңберінде құқықтық сананы белгілі бір көзқарас бұрышымен қарастыруға болады. Әр түрлі құралдар, түсініктемелер, тәсілдер қолданылады. Қазіргі уақытта "құқықтық сана" ұғымының нақты анықтамасы жоқ, бірыңғай пікір жоқ. Мұны құқықтық сана күрделі психологиялық, сондай-ақ заңдық, адамгершілік феномен болып табылатындығымен түсіндіруге болады.

Әлеуметтік құбылыс ретінде құқық адамдардың оған теріс немесе оң көзқарасын тудыруы мүмкін. Адамдар құқықтық реттеумен, мемлекет пен құқықты түсінумен байланысты барлық нәрселерге өздерінің көзқарасын әр түрлі нысандарда білдіре алады. Құқықтық сананың көмегімен қоғамның құқықтық суреті қалыптасады.

В. В. Лазарев "құқықтық сана – құқықтық білім және құқық пен оны іске асыру практикасына бағалау қатынастары, заңдық-маңызды жағдайларда адамдардың мінез – құлқын (қызметін) реттейтін әлеуметтік-құқықтық қондырғылар мен құндылықтық бағдарларды көрсететін ұсынылған сана саласы немесе саласы" деп есептейді.

Құқықтық сана құқықтық жүйемен тығыз байланысты, құқық тәртібі мен адамдардың қажеттіліктерін, мүдделерін толық түсіну болып табылады. Құқықтық сана-сезімге, ойға негізделген психологиялық тарап тән. Құқықтық санада оң және теріс заңдық сезімдер болуы мүмкін.

Құқықтық сананың негізі құқық нормаларымен реттелетін қоғамдық қатынастар болып табылады. Құқықтық сана адамның ақыл-ойының дамуымен, оның психологиялық жай-күйімен тікелей байланысты. Қазіргі қоғамда құқықтық санадан басқа сананың басқа да түрлері бар: моральдық, адамгершілік, саяси. В. И. Власов "адамгершілік бағдарлар, жақсылық, жамандық және әділдік туралы түсініктер, құқықтық көзқарастардың мазмұнын аша отырып, көптеген жағдайларда олардың қалыптасуының негізі болады" деп санайды. Адамгершілік деңгейінің төмендеуі құқықтық санаға теріс әсер етеді, құқыққа ұқыпсыз көзқарас қалыптасады.

«Құқықтық сана-сезімнің қоғамдық сананың түрі ретінде тек қана белгілі бір ой, ұғым, құқық туралы сезім класс немесе бүкіл халықтың санасында жаппай таралып, пайда болады». И. А. Ильин «құқық - сана тілі бойынша сөйлейді және саналы тірі жандарға қарай бағытталған» деп айтқан. Адамның санасында объективті шынайылық бейнесі көрініс табады, демек сана да құқықтық категориядағы білім, түсінік, құқықтық тәжірибе, әрекет етіп тұрған қатынастарда көрінетін объективті белгілерге ие." деп атап өтті. Егер жеке құқықтық сананы терістесе, онда жекелеген адамдардың қылмыс жасау фактілерін түсіндіру қиын болады.

Сапарғалиев Ф.С., Ибраева А.С. көзқарасы бойынша, құқықтық сананы қоғамдық сананың жеке бір саласы дей келе, оған мынадай анықтама береді: «Құқықтық сана дегеніміз – Қазақстан Республикасы азаматтарының жүзеге асырылып жүрген заңдарға, оларды қолдануға, азаматтардың құқықтары мен бостандықтарына және қалаулы құқыққа, басқа да құқықтық құбылыстарға құқық сезімдерінің, көзқарастарының, пікірлерінің, бағаларының жүйесі» бес бейне, яғни, құқықтық болмыс жөнінде білімдер, құқықты бағалау және оны жүзеге асыру тәжірибе, құқықтық мақсаттар, құндылық бағдары заңдық

мәні бар жағдайлар туындағанда адамдардың жүріс-тұрыстарын реттейді деп есептейді.

Кейбір ғалымдар құқықтық сананың субъектілері топтар мен индивидтар болып табылады деп санайды. В. Н. Нечипуренко және В. В. Касьянов құқықтық сананы "құқық, оны қолдану және білдіру түрлері бойынша индивидтар мен топтардың білім, ұсынымдары мен бағалаулары сомасы" деп анықтайды.

Авторлардың құқықтық сананы, оның ерекшеліктерін түсінудегі түрлі тәсілдерін қарастыру кезінде мынадай анықтама беруге болады: Құқықтық сана – құқықтың нормаларымен реттелетін қоғамдық қатынастарды көрсететін қоғамдық сананың нысаны; ол индивидтердің, әлеуметтік топтар мен қоғамның әрекет еткен, әрекеттегі және қалайтын құқыққа қатынасын білдіретін білім, бағалау, белгілеу, көңіл-күй, сезім және т.б. жүйесі.

Қазіргі жағдайда құқықтық нигилизмді еңсеру, қазіргі жастардың құқықтық санасы мен құқықтық мәдениетін арттыру қажет. Бұл үшін: жоғары сынып оқушылары үшін құқықтық бағыттағы ғылыми үйірмелер ұйымдастыру. Осы үйірмелердің қызметіне қоғамтану мұғалімдері мен құқық қорғау органдарының өкілдерін, сот жүйесінің қызметкерлерін тарту. Кездесу барысында нақты заңды мысалдар мен күрделі міндеттерді шешу жолдарын қарастыруға болады. Оқушылар кәмілетке толмағандарды жұмысқа орналастыру мәселелерін, Бала құқығы декларациясын қарастыра алады; әкімшілік және қылмыстық құқық негіздерімен танысу үшін құқықтық білім деңгейін арттыру

Раздел 4. «Социально-гуманитарные науки Экономика»

мақсатында құқық қорғау органдарының бөлімшелерінде" Ашық есік күндерін " ұйымдастыру;Ең үздік білім алуға Заңның жас достарының конкурстарын ұйымдастыру: бала құқықтары және т.б. мектепте құқықтық апта өткізу, оның шеңберінде нақты тақырыптағы ашық іс-шараларды ұйымдастыруға болады. Күрделі мәселелерді талқылау үшін дөңгелек үстел өткізу, мысалы, қоғамдық орындарда темекі шегу және т.б.

Құқықтық мәдениет құқықтық сананы дұрыс қалыптастыруға және түсінуге жағдай жасайды. Ал жалпы, тұтас құқықтық сана халықтың және бүкіл мемлекеттің құқықтық мәдениетін жаңғыртады. Осыған сүйене отырып, біздің ойымызша, құқықтық мәдениет пен құқықтық сана арасындағы байланыстырушы элементті – құқықтық тәрбиені бөлген жөн. Шынында да, азаматтардың құқықтық санасы қалыптасатын процесс – бұл адамға заңға құрмет сезімін тәрбиелеу, озбырлыққа жол бермеу, кез-келген жанжалды жағдайда шындық пен әділеттіліктің салтанат құруы жатады. Құқықтық білім – мектеп немесе жоғары оқу орны базасындағы құқықтық тәрбиеден тұрады; бұқаралық ақпарат құралдары, консультациялар мен дәрістер арқылы білім беруді қамтитын құқықтық насихаттан; заң практикасы құқық қорғау органдарына қатысу арқылы білім алу мүмкіндігінен туады[4.,506]. Зерттеп жатқан құқықтық институттар аясында болатын кейбір мәселелерді қарастыруға көшкенде, ең алдымен, құқықтық мәдениеттің, құқықтық сананың төмен деңгейінің проблемалары, сондай-ақ халықтың құқықтық сауатсыздығы, мемлекетке және қолданыстағы заңдарға сенімсіздік туралы айту керек. Азаматтар қолданыстағы заңнама нормаларын басшылыққа алмайды, олард үшін тиімді қоғамның негізгі қажеттіліктеріне ғана жауап береді. Заңның сақтық күші төмендеді, конституциялық құқықтар мен бостандықтарды пайдалану тиімділігінің көрсеткіштері де төмен деңгейге түсті. Бұқаралық ақпарат құралдары да көбінесе билік пен заңға бағынбайды.

Бүгінгі таңда елімізде оқып жүрген жастардың құқықтық санасын қалыптастыру үдерістерін зерделеу маңызды мәнге ие болып отыр. Бұл өте маңызды, өйткені психологиялық-құқықтық дағдарыс жас ұрпақтың құқықтық санасын ғана емес, бүкіл қоғамның құқықтық санасын да көшіреді. Жастардың құқықтық санасының даму деңгейінен, оның құқықтық бағдарынан, құқықтық белсенділігінен, білімділігінен және т. б. оның құқықтық мемлекетті құруға, қоғамның даму процесіне, қылмысқа қарсы күреске ықпал ету мүмкіндіктеріне негізделеді. Сондықтан жас ұрпақтың санасында болып жатқан барлық үдерістерді түсіну, үрдістерді болжау және проблемаларды шешуді іздеу маңызды. Жоғарыда аталған мәселелерді жою үшін мемлекет жоғары заң білімі жоқ азаматтар үшін нормаларды түсіндірудің қол жетімділігі мен айқындығына әкелетін саясат жүргізуі керек. Сондай-ақ, халықтың қажеттіліктері мен құқықтық білім деңгейлеріне назар аударатын отырып, құқықтық білім берудің әр түрлі түрлерін жүйелі түрде жүргізу маңызды.

Құқықтық білім сонымен қатар заңды сауатты және білімді халық құрудың ажырамас бөлігі болуы керек. Құқықтық тәрбие жұмысында шетелдік тәжірибені зерделеу әлдеқайда пайдалырақ. Шет мемлекеттердің осындай этнометодологиялық тәжірибесі дәлелдейтіні, заңға деген құрмет пен құқық қорғау органдарының билігі біздің елге қарағанда тарихи тұрғыдан ең тиімді жолмен дамыған. Мұндай тәжірибені міндетті түрде зерттеп, қарастыру қажет. Қазіргі жағдайда құқықтық нигилизмді еңсеру, қазіргі жастардың құқықтық санасы мен құқықтық мәдениетін арттыру қажет. Бұл үшін: жоғары сынып оқушылары үшін құқықтық бағыттағы ғылыми үйірмелер ұйымдастыру.

Осы үйірмелердің қызметіне қоғамтану мұғалімдері мен құқық қорғау органдарының өкілдерін, сот жүйесінің қызметкерлерін тарту. Кездесу барысында нақты заңды мысалдар мен күрделі міндеттерді шешу жолдарын қарастыруға болады. Оқушылар кәсіпке толмағандарды жұмысқа орналастыру мәселелерін, Бала құқығы декларациясын қарастыра алады; әкімшілік және қылмыстық құқық негіздерімен танысу үшін құқықтық білім деңгейін арттыру мақсатында құқық қорғау органдарының бөлімшелерінде" Ашық есік күндерін "ұйымдастыру;Ең үздік білім алуға Заңның жас достарының конкурстарын ұйымдастыру: бала құқықтары және т.б. мектепте құқықтық апта өткізу, оның шеңберінде нақты тақырыптағы ашық іс-шараларды ұйымдастыруға болады.

Күрделі мәселелерді талқылау үшін дөңгелек үстел өткізу, мысалы, қоғамдық орындарда темекі шегу және т.б. Әрбір мемлекет құқықтық мәдениетті дамыту саясатын іске асыра отырып, жеке тұлғаның жоғары азаматтығына, қолданыстағы заңдарға құрметпен қарауға тәрбиелеуге назар аударуы керек.

Бұл қасиеттер мемлекеттің құқықтық мәдениетінің даму дәрежесін сипаттайды. Құқықтық мәдениетті қалыптастыру және оны дамыту мынадай міндеттерді шешу кезінде ғана мүмкін болады: Мемлекеттік құқықтық жүйенің негізгі принциптері мен қағидаларына қажетті бағдар беру қажет. Бұл құқықтық жүйенің принциптерін: салалық, салааралық, конституциялық деп бөлуді білдіреді. Бұл

Раздел 4. «Социально-гуманитарные науки Экономика»

қағидаларды білу жеке адамға құқықтың мәні мен мазмұнын түсінуге, өзінің құқықтық білімі мен сенімін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Құқық адресаттарының қолдану аясын кеңейту және олардың құқықтық мінез-құлық деңгейін арттыру үшін белгілі бір базаны құру қажет. Бұл азаматтардың құқықтық жетілуін және құқықтық мінез-құлқын сипаттайтын құқықтық сауаттылықты қалыптастыру үшін жасалуы керек. Ал бұл өз кезегінде құқықтық мәдениеті жоғары мемлекеттің қалыпты жұмыс жасауының алғышарты болады. Құқықтар мен міндеттердің тікелей иелеріне, олардың заңды мүдделері үшін күрестің шарттарын қамтамасыз ету қажет. Бұл дегеніміз заңды пассивтілікті болдырмауға жағдай жасау, әр азаматтың заңдылығы мен әділеттілік сезімін тәрбиелеу. Құқық бұзушылықтардың алдын алу бойынша тұрақты жұмыс жүргізу қажет. Мұнда құқықтық нигилизммен, қолданыстағы заңдар туралы халықтың нашар хабардар болуымен күресу, заңнаманы жетілдіру бойынша үнемі жұмыс істеу маңызды.

Халықты құқықтық активтендіру саясатын жүргізу қажет. Қоғамдағы заңдылық пен тәртіптің тұрақтылығы заң бұзушылықтары бар әрбір жеке тұлғаның белсенділігі мен тиімділігіне тікелей байланысты. Қорытындылай келе, мемлекет тарапынан кешенді шараларсыз, қоғам өз құқықтары мен бостандықтарын жүзеге асыра алатын жағдайлар жасамай, құқықтық мәдениеттің деңгейін көтеру мүмкін емес екенін атап өту маңызды.

Қоғамның өзі де мемлекеттің әлеуметтік-экономикалық, саяси өміріне қатысу қажеттілігін білуі керек, бұл бірге демократиялық мемлекеттің дамыған азаматтық қоғамына қол жеткізуге көмектеседі. Құқықтық сана мен құқықтық мәдениеттің мәні мен маңызы қазіргі қоғамға да, мемлекетке де, сондай-ақ әлеуметтік-құқықтық мемлекет құрылуына да болашақта орасан зор әсер ететіндігін атап өтеміз. Ең алдымен, бұл халықтың, әсіресе жастардың білім беру процесінде көрінеді. Заңнамалық базаны өз бетінше түсінуге және құқық пен заңды сақтау қажеттілігіне ықпал ететін жағдайлар мен көзқарастарды құру маңызды. Өмір сүру сапасын жақсартудың осы жолын таңдай отырып, осы саладағы проблемаларды жою, халықтың қажеттіліктері мен деңгейіне сүйену, идеология тұжырымдамасын, сондай-ақ қазіргі заманғы мемлекеттің заң ғылымын дамыту стратегиясын жаңғырту маңызды.

Сонымен, құқықтық сана халықтың, адамдардың саяси және құқықтық жауапкершілігін арттырады, өздерінің заңдарда көрсетілген құқықтары мен міндеттерін адал орындап отыруына, мемлекеттік және еңбек тәртібін қатаң сақтауға зор үлес қосады.

Пайдаланылған әдебиттер

1. Анцыферова Л. И. Тұлғаның даму жүйесі ретіндегі психологиясы. Тұлғаны қалыптастыру және дамыту психологиясы.
2. Баранов П. П. құқықтық сана түсінігі, құрылымы және функциялары / Құқықтың жалпы теориясы. Дәріс курсы / П. П. Баранов; В. К. Бабаева.
3. Бюер В. М. Құқықтық ақпарат және тұлғаның құқықтық мәдениетін қалыптастыру (теория мәселелері).
4. И. А. Ильин Құқықтық сананың мәні туралы. / Мәтінді дайындау және и. Н. Смирновтың кіріспе мақаласы.
5. Сапарғалиев Ғ.С. Ибраева А. С. Мемлекет және құқық теориясы. Оқу. - Астана, Фолиант; 2007, - 127.б.
6. Лазарев в. В. Жалпы құқық және мемлекет теориясы: Оқулық / ред. В. Лазарева.
7. Т. Н.Радько Мемлекет және құқық теориясы [Электронды ресурс]: бакалаврларға арналған оқулық / Т. Н. Радько, В. В. Лазарев, Л. А. Морозова; Мәскеу мемлекеттік заң акад. О. Е. Кутафин атындағы.
8. И. Е. Фарбер Құқықтық сана қоғамдық сананың формасы ретінде.

Раздел 4. «Социально-гуманитарные науки Экономика»

А.Б. Канатбаева, Д.К.Жанабергенова

Правосознание и правовая культура современной молодежи

В данной статье всесторонне анализируются вопросы правосознания и правовой культуры, определяется их структура, устанавливается содержание. Определены соотношение и взаимосвязь правосознания и правовой культуры, показаны их общие стороны и индивидуальные особенности. Значение, актуальность правового нигилизма на сегодняшний день. Взгляды будущих поколений, влияющие на развитие правосознания. Направления преодоления правового нигилизма.

Ключевое слово: правосознание, правовая культура, правовой нигилизм, субъект нигилизма, общественные отношения.

A.B. Kanatbayeva, D.K.Zhanabergenova

Legal awareness and legal culture of modern youth

This article comprehensively analyzes the issues of legal awareness and legal culture, defines their structure, and establishes their content. The correlation and interrelation of legal awareness and legal culture are determined, their common sides and individual characteristics are shown. The significance and relevance of legal nihilism today. The views of future generations that influence the development of legal awareness. Directions for overcoming legal nihilism.

Keywords: legal awareness, legal culture, legal nihilism, the subject of nihilism, public relations.

Used literature

1. Antsyferova L. I. psychology as a system of Personality Development. Psychology of personality formation and development.
2. Baranov P. P. The concept, structure and functions of legal consciousness / General Theory of law. Lecture course / P. P. Baranov; V. K. Babaeva.
3. Boer V. M. Legal Information and the formation of a legal culture of a person (problems of theory).
4. I. A. Ilyin on the essence of legal consciousness. / Preparation of the text and introductory article by I. N. Smirnov.
5. Sapargaliyev G. S. Ibraeva A. S. theory of State and law. Reading. - Astana, Folio; 2007, - 127.P.
6. Lazarev V. V. general law and the theory of the State: Textbook / Ed. V. Lazareva.
7. T. N. Radko theory of state and law [electronic resource]: textbook for bachelors / T. N. Radko, V. V. Lazarev, L. A. Morozova; Moscow State Law ACAD. Named after O. E. Kutafin.
8. I. E. Farber legal consciousness as a form of public consciousness.